

MEĐUNARODNI ODNOSI

RADOVAN PAVIĆ

GEOSTRATEŠKE KARAKTERISTIKE RIMLANDA¹ U PODRUČJU CENTO-PAKTA

PRISTUP. Zapadnu vojnu organizaciju regionalnoga karaktera, koja predstavlja teritorijalnu i organizacionu vezu NATO i SEATO-pakta, čini tzv. CENTO-pakt, nasljednik nekadašnjeg MEDO (Bagdadskog) pakta^{1a}. Do 1959. godine u članstvu su bili Turska, Perzija, Pakistan i Irak, koji je te godine i formalno istupio iz organizacije. U ovoj bliskistočnoj i srednjoistočnoj² zoni važnu ulogu ima još Afganistan kao jedina tamponska država.

Mnogobrojni unutrašnji sukobi i napetosti kao i njihove globalne implikacije ukazuju da je prostor Blistoka i Sredistoka danas jedna od geostrateški najvažnijih i najosjetljivijih svjetskih zona. Po nizu geostrateških karakteristika, koje inače izlaze iz okvira ovog rada, lako se uočava da najvažnije suvremene opasnosti za svjetski mir leže u problemima jugoistočne Azije, a ne ovog prostora. Veća geostrateška važnost jugoistočne Azije — tačnije Indokineskog poluotoka — proistječe u prvom redu iz činjenica da bi eventualna kineska vojna i demografska akspanzija mogla biti usmjerena jedino prema ovom prostoru, a nikako ne prema NR Mongoliji, sovjetskoj centralnoj Aziji ili Sibiru.

Po svojim općim geostrateškim karakteristikama dijelovi Blistoka i Sredistoka ističu se kao a) jedna od svjetskih povijesno najznačajnijih zona s karakteristikama »frontiera« (sjeverni rub Arapske pustinje, Armensko i Kurdistansko visočje, Patanistan); b) od svih nerazvijenih područja svijeta upravo je ovo zbog nafte svakako prirodno najbogatiji

¹ Rimland (engleski znači rubna zemlja) čini područje primorskih zemalja koje između Sjeverne Evrope i Ohotskog mora u Aziji okružuju kontinentalnu evroazijsku masu. Rimland ima u suvremenim prilikama veliko geostrateško značenje, budući da se ovdje nalazi najvažniji vojnoblokovski sistem Zapada (NATO-CENTO-SEATO-pakt).

^{1a} MEDO ili »Middle East Defence Organization« — nazvan još i Bagdadski pakt prema svom glavnom sjedištu.

² U područje Bliskog istoka ubrajamo prostor između uključeno UAR i Iraka, zatim između Crnog i arapskog mora i Adenskog zaljeva, dakle uključujući Tursku, Cipar, zemlje Arapskog poluotoka i zonu tzv. Pravog Levanta. U prostor tzv. Srednjeg istoka ubrajamo Perziju, Afganistan i Zapadni Pakistan. Čvorišno značenje na Bliskom i Srednjem istoku (Blistok i Sredistok) ima bez sumnje Irak.

Takvo posve prihvatljivo teritorijalno određenje ovog prostora inače se dosta razlikuje od običajenih shvaćanja i na Istoku i na Zapadu.

prostor; c) uz moguću desalinizaciju morske vode, što u budućnosti treba očekivati i na ekonomskoj osnovi, ovo područje ima, s obzirom na neiscrpnu količinu desalinizirane vode, izuzetne klimatske, a često i pedološke uvjete, mogućnosti da u svojim niskim dijelovima, postane jedna od najvažnijih agrarnih baza u svijetu; d) i posljednje, iako ne i najmanje važno, od svih nerazvijenih područja svijeta Blistok i Sredistok relativno su najbolje naoružani dio svijeta — s obzirom na to da se ovdje raspolaže s više od 1,2 milijuna vojnika, računajući pri tom samo zemlje CENTO-pakta, Irak i Afganistan.

Imajući sve navedeno na umu, očito je da kompleksno poznavanje vojne organizacije ovog prostora u kontinuitetu Sadabadski — Medo (Bagdadski) i CENTO-pakt može bitno pridonijeti razumijevanju osnova međunarodnih odnosa u ovom dijelu svijeta.

Proces usitnjavanja političke karte svijeta. Jedna je od najznačajnijih karakteristika razvoja svjetske političke karte poslije I svjetskog rata rasparčavanje velikih teritorijalnih cjelina. Iako je taj proces toliko karakterističan upravo za prvu polovicu i sredinu XX stoljeća, ne treba dakako zaboraviti neka starija razdoblja značajna u istom smislu — to se odnosi na raspad kolonijalnog sistema u Latinskoj Americi, početkom XIX stoljeća, kada se umjesto političko-teritorijalne strukture, karakterizirane velikim cjelinama, formira niz relativno manjih država.

Usitnjavanje političke karte svijeta znači prije svega smanjivanje prosječne veličine država uz njihovo brojčano povećavanje.³ Dakako, taj je proces izrazito pozitivan jer se time povećava broj subjekata međunarodnog prava i vrši određena dislokacija svjetske moći, budući da sada i male i najmanje države neznatne ekonomske i vojne snage mogu svojim glasovima u međunarodnim organizacijama ipak utjecati na svjetsku međunarodnu situaciju.

Međutim, ovaj u suštini pozitivan proces u suprotnosti je s ostalim zakonitostima svjetskoga gospodarskog razvoja, vojno-strateških ali i općih humanističkih tendencija — naime, u suprotnosti je s potrebom što intenzivnijeg i sve obuhvatnijeg globalnog povezivanja svijeta. Ako se u navedenom smislu zaista radi o određenim zakonitostima svjetskog društvenog razvoja, što je svakako moguće prihvatiti, razumljivo je da će se kao suprotnost rasparčavanju političke karte svijeta javljati i drugačiji integrirajući procesi — u suvremenim prilikama oni su izraženi formiranjem velikih i sve većih i sve obuhvatnijih (iako ne i globalnih) regionalnih ekonomskih organizacija, kao i formiranjem političkih, što implicite može značiti i vojnih blokova.

U suvremenim prilikama regionalni vojni blokovi⁴ dobivaju sve veće značenje — surova činjenica kojoj ne može uznedostajati da od

³ Tako se npr. nekadašnji francuski kompaktni kolonijalni prostor u saharскоj i ekvatorijalnoj Africi raspao na petnaestak posebnih državnih cjelina.

⁴ Pod pojmom regionalnog vojnog bloka podrazumijevamo takvu organizaciju koja se odlikuje u najvećoj mogućoj mjeri teritorijalnom kompaktnošću i direktnim graničnim kontaktima. Takav blok ujedno ima i odlučno geopolitičko i geostrateško značenje u određenom dijelu svijeta.

vremena do vremena ne dobije snažne i zabrinjavajuće impulse; među one najnovije treba svakako ubrojiti jačanje kineskog ratnog potencijala, što uz postojanje nuklearne moći još više akcentuira svjetski osjećaj nesigurnosti. Navedeno jasno upućuje da je politika miroljubive koegzistencije u biti jedini mogući i adekvatni oblik suprotstavljanja i otpora. Ako nam se koegzistencija zaista čini kao humano jedino prihvatljiva mogućnost otpora vojnoj sili, znači to ujedno da smo došli do praga na kojem prestaju potreba racionalnog razmatranja potrebe i svrhe i dometa koegzistencije; ostaje nam jedino još — nada.⁵

CENTO-pakt i geostrateške karakteristike Rimlanda. Vojne organizacije Zapada, uspoređivane s onima na Istoku, najčešće su nešto ranijeg postanka, mnogobrojnije su i zahvaćaju veći broj država, više teritorija i veći broj stanovnika. Međutim, njihova je izrazita specifičnost njihov izuzetni prostorni položaj prema suvremenim globalno-strateškim relacijama. Prije svega najvažniji vojni blokovi Zapada praktički se posve poklapaju sa zonom Rimlanda i evroazijskog okruženja. Principijelno to jedino može značiti da se ti paktovi nalaze u potencijalno svjetski najznačajnijoj zoni globalnog sukoba, gdje općenito svaka, pa i najmanja napetost, sukob oko prijepornih teritorija i slično, mogu značiti fokusiranje interesa svjetskih sila na ovo područje, iako same po sebi nastale napetosti mogu biti sasvim efemerne sa šireg međunarodnog stanovišta. Time ujedno dotičemo i jednu od osnovnih karakteristika CENTO-pakta — njegovo značenje ne slijedi samo iz činjenice da se a) nalazi u potencijalno najvažnijoj zoni svjetskog sukoba, b) u zoni gdje je najmanji prijepori mogu izazvati interese velikih, nego c) važna je njegova lokacija u prostoru koji je u toku ovog stoljeća zaista i bio pozornica niza važnih sukoba i teritorijalnih aspiracija, gdje danas Zapad brani naftu, onemogućava SSSR-u direktan kontakt s arapskim zemljama itd. Radi se zaista o tome da se zona CENTO-pakta kao jedan od najvažnijih dijelova i Blistoka i Sredistoka odlikuje nizom značajnih vlastitih ekonomskih i geostrateških karakteristika, po kojima i bez obzira na svoju participaciju u Rimlandu predstavlja osjetljivu zonu svjetskog značenja.

Formiranje MEDO-pakta. Uz prirodno-geografske pretpostavke, koje očito stimuliraju i naglašavaju vojno-blokovske prednosti ove bliskoistočne i srednjoistočne zone, treba istaknuti da ovdje postoji i određena tradicija u vojno-blokovskom povezivanju, što je također znatno pridonijelo sličnim tendencijama poslije II svjetskog rata.

Ideja, dakle, nije najnovijeg datuma — još je 1935 godine Turska bila zainteresirana za formiranje jedne regionalne organizacije, čemu su pridonosile i opasnost talijanskih aspiracija u bazenu Sredozemlja i u Africi. Tako je 1937. godine sklopljen tzv. SADABAD-pakt s vrlo karakterističnom participacijom, tj. upravo od onih zemalja koje i danas čine geostratešku osnovu Bliskog i Srednjeg istoka, dok su neke i članovi

⁵ Iako pesimističko, mišljenje I. Supeka izraženo u »Orebičkim razgovorima« (»Encyclopaedia moderna« br. 11, 1969/70. str. 9) — da ćemo nestati kao ljudska rasa ukoliko za dvadesetak ili tridesetak godina ne uspijemo riješiti problem naoružanja (zapravo razoružanja) posve je prihvatljivo.

današnjeg CENTO-pakta — radi se, naime, o Turskoj, Iraku, Perziji i Afganistanu. Iako je SADABAD-pakt ostao praktički bez većeg značenja u globalnim međunarodnim odnosima, imao je odlučnu ulogu u nastojanjima da se razriješe neka unutrašnja pitanja — bio je to pakt koji je uključivao klauzule nenapadanja, međusobnog jamstva granica i konzultacije članica; pored toga pakt je predviđao nemiješanje u unutrašnje poslove drugih država. Za prilike u ovom dijelu Blistoka posljednje je imalo izuzetno značenje — i poslije I svjetskog rata uostalom kao i ranije, postojala je težnja nekih naroda — u prvom redu Kurda — da izbore vlastitu samostalnost i osnuju posebnu državu ili postignu autonomni status, za što su bile ispunjene sve objektivne i opravdane pretpostavke. Dakako da je formiranje nezavisnog Kurdistanu moglo najviše pogoditi Tursku, budući da na tu zemlju otpada njegov teritorijalno najveći dio. A kako je sama Turska mogla izuzetno teško izaći na kraj s oslobodilačkim pokretom Kurda, pokazalo se da SADABAD-pakt ima u biti samo jedan praktički cilj, tj. zajedničku borbu protiv kurdskih ustanika. U čl. 7. ugovora između ostalog se kaže da će se svaka država potpisnica u svom graničnom području boriti protiv naoružanih bandi koje bi s teritorija jedne države ugrožavale granične zone druge države. S obzirom na rasparčanost kurdske stanovništva poglavito uz tromeđu Turska — Perzija — Irak i inzistiranje na povezanosti oružane borbe, očito je SADABAD-pakt bio u prvom redu antikurdski orijentiran^{5a}. Samim tim ova organizacija nije imala šire globalno geostrateško značenje, tek je u razdoblju poslije II svjetskog rata ono posebno istaknuto formiranjem MEDO, odnosno CENTO-pakta.

Budući da sa završetkom i u razdoblju neposredno poslije II svjetskog rata nisu riješena osnovna pitanja odnosa snaga između Istoka i Zapada, kao i pitanja komunističke »opasnosti«, došlo je nužno do stvaranja zapadnih vojno-blokovskih organizacija, u prvom redu u zoni Rimlanda. Pri tom je oslabljene pozicije pojedinih država na jednom bilo potrebno učvrstiti na nekom drugom mjestu. Godine 1954. Velika je Britanija evakuirala zonu Sueskog kanala, ali je svoj utjecaj u ovom području nastojala osigurati na drugim tačkama i na druge načine.⁶ — Pri tom oslanjanje na Arapsku ligu,⁷ nije bilo prihvatljivo, budući da je ona isuviše slaba, a nije niti ostvarila solidarnost među arapskim državama, dakako onakvu kakva bi odgovarala Zapadu. Bilo je, dakle, potrebno stvoriti jednu novu organizaciju koja bi ne samo ispunjavala osnovne geostrateške zadatke u ovom dijelu svijeta i bila protuteža Arapskoj ligi, nego ujedno pridonijela i razbijanju arapskog svijeta, privlačenjem pojedinih arapskih država (Irak).

^{5a} Članice MEDO i CENTO-pakta obavezale su se da se neće miješati u unutrašnja pitanja zemalja potpisnica, što dakako ni u ovom slučaju ne omogućava suradnju u suzbijanju kurdske »opasnosti«.

⁶ Tada još uopće nije dolazila u obzir britanska mogućnost dezangaziranja istočno od Sueza, kao što je to danas predviđeno za razdoblje poslije 1971. godine.

⁷ Arapska je liga formirana 1945. godine; među osnivačima bili su Egipat, Irak, Saudijska Arabija, Sirija, Libanon, Jordan i Jemen.

Godine 1955. formiran je MEDO-pakt — inicijativu je dala V. Britanija i njegov je začetak tursko-irački ugovor iz početka 1955. godine — koji stimulira suradnju u zajedničkoj obrani i sigurnosti, obavezu da se članice neće miješati u unutrašnje poslove i da će prijepore rješavati mirnim putem u duhu Povelje UN. Ugovor je predviđao i mogućnost pristupanja članica Arapske lige, a i drugih zemalja. Sklopljen je na pet godina, s klauzulom automatskog produženja na još pet godina ako neka zemlja ne otkáže sudjelovanje šest mjeseci prije roka. Iste godine pristupili su i Perzija, Pakistan i V. Britanija, čime broj članova pakta, ali sada i onih neformalnih, nije iscrpljen. Budući da MEDO ima očito šire globalno-strateško značenje, SAD nisu mogle ostati po strani — slabljenjem francuskih utjecaja općenito a u ovom dijelu svijeta posebno britanskih — SAD su u skladu s doktrinom popunjavanja vakuuma nužno morale biti motivirane da se sa zemljama MEDO-a povežu tako da ih u biti moraju smatrati članom i te vojne organizacije.⁸

Godine 1956. na Blistoku je u vezi s egistencijom MEDO-pakta moglo doći do prve promjene odnosa snaga — postojale su, naime, mogućnosti da se i Jordan priključi paktu, međutim bilo je to onemogućeno masovnim otporom stanovništva. Godine 1958. uslijedile su i prve važne promjene — revolucijom u Iraku ta je zemlja praktički prestala postojati kao član pakta, a 1959. godine i formalno je iz njega istupila. Ime je promijenjeno u CENTO («Central treaty organization»), a sjedište je prebačeno u Ankaru.

Razlozi za pristupanje pojedinih država MEDO-paktu bili su vrlo različiti — V. Britanija i SAD tražili su načina da sačuvaju, odnosno ostvare prisutnost u ovom dijelu svijeta; Turska se na osnovi tradicionalnih iskustava s Rusijom nastojala osigurati od sovjetskih ambicija poslije II svjetskog rata; slično je vrijedilo i za Perziju; Pakistan je zbog svojih problema s Indijom i Afganistanom razumljivo tražio savezništva koja bi ga mogla ojačati; nekadašnji Irak protivnik je komunističke afirmacije; unutrašnji problemi pojedinih država — pitanje Kurda u Turskoj, Iraku i Perziji, problemi separatizma (Azerbejdžan i Kuzistan u Perziji), problemi graničnih etničkih skupina (Puštuni između Afganistana i Zapadnog Pakistana) — sve su to bili činioci koji su navodili spomenute države da iznalaze i takve oblike suradnje koji bi ojačali njihovu unutrašnju stabilnost, što dakako znači da je i stabilnosti pojedinih političkih režima suradnja sa Zapadom mogla samo pogodovati. Pored toga očito je da su i ekonomske prednosti koje mogu slijediti iz pripadnosti takvom zapadnom vojnom paktu odigrale važnu ulogu.

Međutim, unatoč jasnoj definiciji CENTO-pakta kao zapadne vojne organizacije s globalno-strateškim ciljevima koji ne moraju biti i u interesu onih područja koja taj pakt obuhvaćaju, opaža se 1960-tih godina

⁸ SAD su član samo nekih komiteta današnjeg CENTO-pakta — dakako u prvom redu Vojnog komiteta; osim toga najodlučniju ulogu u zajedničkom generalštabu imaju američka vojna lica; godine 1959. SAD su sklopile i bilateralne vojne obrambene saveze s Turskom, Iranom i Pakistanom, (1950-tih godina sklopile su i druge važne bilateralne ugovore — 1953. s Korejom i 1954. s Formozom).

sve izrazitije približavanje zemalja članica bilo Sovjetskom Savezu, s kojim se razvijaju sve povoljniji politički odnosi, bilo afirmacija onakvih vanjsko-političkih stavova koji su bliži, a ponekad čak i istovjetni s onom političkom orijentacijom, koja je karakteristična bilo za socijalističke, bilo za neutralne i nesvrstane države — tako se Perzija zalaže za pravo postojanja i teritorijalnu sigurnost Izraela, ali i za napuštanje okupiranih arapskih područja. Pakistan ima povoljne odnose s NR Kinom i uspješno je riješio granična pitanja; Turska nastoji ostvariti što samostaljniju vanjsko-političku orijentaciju bez obzira na članstvo i u NATO i CENTO-paktu; godine 1967. u izraelsko-arapskom ratu Turska je stavila do znanja da neće dopustiti korištenje vojnim bazama na svom području u nastalom sukobu; u raspravi u UN Turska je glasala za rezoluciju nesvrstanih zemalja. U skladu s takvim tendencijama, a i zbog vlastite gospodarske nerazvijenosti, razumljivo je da svi članovi CENTO-pakta i Bliskom i Srednjem istoku sve više naglašavaju potrebu što jačeg angažiranja ove vojne organizacije oko pitanja ekonomskog razvoja.

PRIRODNO-GEOGRAFSKE PRETPOSTAVKE I POGODNOSTI ZA VOJNO-BLOKOVSKJE FUNKCIJE U ZONI CENTO-PAKTA

Odnosi snaga, potrebe očuvanja ravnoteže sila ili unutrašnje političke stabilnosti u pojedinim zemljama, formiranje okruženja i slično očito su najvažniji činioci odlučni za osnivanje i održavanje vojno-blokovskih organizacija u svijetu uopće, a osobito onih u Rimlandu.

Međutim, treba spomenuti i niz onih prirodno-geografskih činilaca koji predstavljaju nezaobilaznu osnovicu vojnih paktova i koji na njihovom formiranju mogu utjecati, istina, samo donekle, ali zato bitno na njihove kasnije funkcije i značenje:

a) **reljefne karakteristike** naglašavaju ulogu CENTO-pakta kao tamponske zone i zone okruženja; slijedi to iz činjenice što se radi o izduženom području ulančenog (tercijarnog) alpskog orogena koji svojom u osnovi longitudinalnom i istosmjernom reljefnom strukturom otežava transverzalnu povezanost. Dakako ta činjenica može u principu biti značajna samo onda ako je ulančeni reljef položen poprečno na smjer širenja političkih i vojnih interesa, što je upravo i slučaj u ovom prostoru. Visine od najčešće 2000—3000 m bitno otežavaju komunikativnost kraja, zbog čega osobitu stratešku vrijednost dobivaju prohodniji dolinski pravci. Obrambene povoljnosti širine planinske zone⁹ ponegdje su potencirane karakteristikama reljefa, međutim, to praktički može biti beznačajno u uvjetima modernih tehničkih mogućnosti.

Navedene reljefne karakteristike i gospodarska nerazvijenost zemalja CENTO-pakta uvjetuju i jedan od njihovih najvažnijih problema u ostvarivanju zajedničke vojne i ekonomske suradnje — taj se problem

⁹ Na tromeđi Turske, Perzije i Iraka ona je široka do 500 km.

svodi na nedovoljno razvijenu infrastrukturu općenito, osobito na probleme saobraćajne povezanosti. Po toj se osobini CENTO-pakt bitno razlikuje od evropske zone NATO-a.

Participacija na morima ili velikim jezerima bila je tradicionalna težnja svih državno-političkih organizacija koje su egzistirale u ovom prostoru ili su nastojale u njega prodrijeti. Sve zemlje CENTO-pakta imaju doduše vrlo široke maritimne fasade (u Perziji i jednu jezersku), međutim, to je zbog njihove male pomorske razvijenosti važnije za pristup i preuzimanje »obaveze« od drugih pomorskih sila nego za njihovu međusobnu povezanost.

Bitni je nedostatak područja CENTO-pakta **nedostatak prometnica** — između Turske i Perzije postoji danas samo jedna željeznička pruga, a i ona nije kontinuirana jer se prekida na jezeru Van. Značenje ovog željezničkog pravca znatno je poraslo nakon istupanja Iraka iz Bagdadskog pakta, budući da on sada predstavlja jedinu željezničku vezu između Turske i Perzije. Također postoji samo jedna cesta, kategorizirana kao glavni pravac, između tih dviju zemalja. Slaboj saobraćajnoj povezanosti pridonosi i činjenica što su glavna životna središta Turske daleko na zapadu, a istočni dio države — prostor Kurdistanu i Armenije ima izrazito izolacioni karakter.

Povezanost između Afganistana i Perzije još je nepovoljnija, tj. bez ijedne željezničke pruge ili tzv. glavnog cestovnog pravca. Problemi su ovdje naglašeni i postojanjem velike pustinjske zone (Dasht-i-Kevir), između životnih središta Perzije lociranih na zapadu i Afganistana na istoku. Jedina željeznička pruga koja iz zapadnog Pakistana prelazi u Perziju samo je u biti beznačajni terminus u graničnoj zoni; između zapadnog Pakistana i Afganistana visoki planinski prevoji (izuzetak je jedino Khyber na 1030 m visine) također su destimulativni činilac prometne povezanosti; tome treba dodati činjenicu da cestovni pravci i pojedini prijevoji nisu prohodni cijele godine. Takve karakteristike saobraćajne infrastrukture jasno upućuju i na jednu od osnovnih težnji što je ispoljavaju članice CENTO-pakta kada se radi o gospodarskom razvoju — odnosi se to u prvom redu na razvoj saobraćajne mreže, i to ne samo na kopnu nego i u izgradnji luka — tako je 1963. godine CENTO pomogao modernizirati tursku luku Trabzon, a modernizacija Iskenderuna još je u toku. Međutim, sve navedene probleme, iako nipošto nisu zanemarlivi ne treba preuveličavati — suvremene mogućnosti »air lifta« mogu istaknute nedostatke praktički posve ukloniti, barem što se tiče samih vojnih aktivnosti.

Na kraju treba podsjetiti da neadekvatna prometna povezanost zemalja CENTO-pakta u modernom smislu, uvjetovana reljefnim i ekonomskim činiocima, sigurno bitno odudaraju od inače tradicionalne mosne uloge ovog prostora, koja nikada nije bila ograničena samo na jedan prolazni koridor nego je uključivala čak četiri interregionalno važna saobraćajna pravca — među njima jedan je prolazio preko Turske i Perzije, dakle dijelom preko današnje zone CENTO-pakta. Međutim, u suvre-

menim prilikama ne može se govoriti o tome da je tradicionalna saobraćajna uloga doživjela i fazu moderne afirmacije^{9a}).

Pored toga prirodni su činioci odigrali važnu ulogu i u određivanju državnih granica ovog prostora prema sjeveru — tokovi Araksa i Atreka dobro su poslužili kao jasna osnovica za fiksiranje dijela sovjetsko — perzijske granice; istu ulogu odigrao je planinski masiv Kopet Daga kao i reljefne razlike između niskog i visokog Azerbejdžana također između SSSR-a i Perzije.

b) **Veličina teritorija** vojno-blokovskih organizacija ima odlučnu ulogu u ocjeni nekih geostrateških karakteristika — prije svega ovdje se radi o dubini ratišta, što uključuje ocjenu dvaju bitnih činilaca — teritorijalne kompaktnosti vojnog bloka i dimenzija ove zone.

Ukupna površina teritorija svih članica CENTO-pakta iznosi više od 3,000.000 km² (3.232,053 km²), čemu je prije istupanja Iraka trebalo dodati još 343.924 km². Očito, takva znatna veličina kontinentalnog bloka predstavlja važnu geostratešku prednost¹⁰ — međutim, ona se posebno naglašava teritorijem Afganistana (647.497 km²) — iako ta zemlja ne pripada paktu, treba je ovdje uzeti u obzir baš kao prostor koji se ne nalazi u sovjetskoj interesnoj sferi nego predstavlja tamponsku državu, što znači da posredno služi ciljevima pakta u smislu izolacije. Moguće je dakle — mutatis mutandis — spomenutom teritoriju dodati još 647.497 km², što znači da se sada radi o golemom prostoru, od više od 4,3 mil/km² (4,314.474 km²).

Dubina ratišta danas je zbog istupanja Iraka najmanja na tursko-perzijskoj granici (ispod 250 km), a najveća u Perziji između Kopet Daga i Laristana (oko 1300 km); značenje ove dubine ratišta očito je potencirano ranije navedenim karakteristikama reljefa i prometnom izolacijom.¹¹

Stanovništvo CENTO-pakta karakterizira dosta mala relativna gustoća (uvijek ispod 50). Ukupna je njegova masa znatna, što ima određenih vojno-strateških reperkusija. Današnje članice CENTO-a (procjena u UN 1968. godine) raspolazu sa 185,524.000 stanovnika¹²; međutim, ako tome priključimo i Irak (8.634.000)^{12a}, brojka bi se popela na 194,158.000 stanovnika.

Značenje tih brojki u vojnim pitanjima ne treba preuveličavati — nizak stupanj pismenosti i tehničkog obrazovanja, općenito niski životni standard, a i utjecaj unutrašnjih političkih problema ne mogu njegove vojne sposobnosti definirati kao sposobnosti najviše razine. Ipak, ovi su

^{9a} Ostala tri tranzitna pravca uključuju udolinu Rion — Kura između Velikog i Malog Kavkaza (danas u SSSR-u), zatim mezopotamijsku i jordansku zonu Plodnog polumjeseca i sueski pravac.

¹⁰ Što se tiče Pakistana, uzet je u obzir samo teritorij njegova zapadnog sektora.

¹¹ Razumljivo je, s obzirom na opći smjer okružnjenja od zapada — sjeverozapada, prema istoku — jugoistoku, da ima smisla promatrati samo poprečne profile.

¹² Sada je, razumljivo, uzeto u obzir stanovništvo cijelog Pakistana, a broj stanovnika Afganistana nije uzet u obzir jer njegovo uključivanje ima smisla samo u teritorijalnim pitanjima.

^{12a} Predviđa se da će 1980. godine ukupni broj stanovnika Turske Perzije, Pakistana, Afganistana i Iraka doseći brojku od 300,000.000 stanovnika.

nedostaci uvelike kompenzirani ponekad vrlo velikim brojem oružanih snaga. Navedena tabela upoznaje nas s brojem pripadnika oružanih snaga zemalja CENTO-pakta (s Irakom kao nekadašnjim članom pakta i Afganistanom kao tamponskom zonom).

Broj pripadnika vojnih snaga 1968—69 godine

Turska	514.000
Pakistan	324.000
Iran	221.000
Irak	82.000
Afganistan	80.000
Ukupno	
(sa Afganistanom)	1,221.000

Izvor: »The Statesman's Year book 1968—1969« i »Worldalmanac 1970« (pregledi po pojedinim državama)

Jasno se uočava da je Turska na prvome mjestu (514.000) — razumljivo je to zbog problema koje joj nameću kurdsko pitanje i uopće politički ponekad ne baš najstabilnija situacija, zatim blizina i direktni granički kontakt sa SSSR-om i raspolaganje Tjesnacima. Ukupni broj više od 1,000.000 vojnika CENTO-pakta, uz modernu zapadnu organizaciju, značajna je vojna snaga.

CILJEVI MEDO I CENTO-PAKTA

Ciljevi ovih vojnih organizacija, kao i u drugim regionalnih vojnih paktova, takvi su da ih je moguće svrstati u uobičajene kategorije. Razumljivo je to zbog problema koje joj nameću kurdsko pitanje i uopće — odnose se na sigurnost i obranu, ali i ekonomsku suradnju, u ovom slučaju pogotovu u razvoju međusobnog saobraćaja, PTT-veza i slično. Na II zasjedanju MEDO-a 1956. godine donesena je odluka o formiranju posebnih komiteta, među njima i ekonomskog; pakt je očito povezan i s organizacijom RCD (»Regional Cooperation for development«), sastavljenom od istih članova — Turske, Perzije i Pakistana; posebno tijelo brinulo se o mogućnostima zajedničkog adekvatnog iskorištavanja voda Eufrata i Tigrisa, što se poslije istupanja Iraka očito moralo razrješavati drugim oblicima. U današnjoj situaciji Turska je u prednosti s obzirom na uzvodno raspolaganje spomenutim tokovima. Također CENTO nastoji unapređivati znanost, ponekad i na najvišoj razini na primjer, od 1959. godine pakt ima u Teheranu i institut za nuklearne znanosti

a) **Geostrateški i politički aspekti. Problemi okruženja.** Neposredna poslijeratna vanjsko-politička situacija omogućavala je, pogotovu na Zapadu, pretpostavke da se SSSR nije odrekao nekih teritorijalnih aspira-

cija u području južno od Malog Kavkaza — odnosi se to na zonu Karsa i Ardahana, kojom je raspolagala i carska Rusija. Potpomaganje separatističkih pokreta u Perzijskom Kurdistanu i Azerbejdžanu, anektiranje Kuške uz afganistansku granicu (1946. godine), nove kombinacije oko režima Tjesnaca bili su oni činioci koji su Zapad navodili na težnju da se vojno-blokovskim organizacijama suprotstavi takvim tendencijama. Zbog toga je MEDO-pakt u prvom redu imao ispuniti jednu od globalno najvažnijih geostrateških uloga tj. funkciju okruženja. U tome su teritorijalna usmjerenost Rimlanda općenito i posebno izduženi oblici turskog iranskog teritorija odigrali bitnu ulogu — neobično je pogodna činjenica da se longitudinalna reljefna struktura, izduženi oblici država i opći smjer Rimlanda međusobno poklapaju.

Takva uloga okružujuća jasno ukazuje da je regionalni geografski položaj zemalja MEDO-pakta izrazito nepovoljan za njegove članove na Bliskom i Srednjem istoku u odnosu prema mogućim geostrateškim implikacijama — te su zemlje najbliže SSSR-u pa su stoga najizloženije bilo konvencionalnim, bilo raketnim snagama; pored toga Turska i Iran izloženi su i sovjetskoj maritimnoj moći, bez obzira na moguću sovjetsku zatvorenost u bazene Crnog i Kaspijskog mora. Zato su direktni granični kontakti dvaju antagonističkih vojnih blokova jedna od najvažnijih geostrateških karakteristika ovog dijela Rimlanda. Ta je činjenica potencirana i pojavom da se takav granični kontakt (Turske i Perzije) ostvaruje sa Sovjetskim Savezom direktno, dakle bez posredstva bilo sovjetske izolirajuće satelitske zone ili zone tamponskih država¹³ — iznimku čini jedino Afganistan između SSSR-a i zapadnog Pakistana. Razumljivo je da iz toga slijede mnogobrojni strateški nedostaci i za sam Sovjetski Savez, ali također — a sigurno još i više — bliskoistočne i srednjoistočne članice MEDO-pakta. Svjesne američke politike obrane SAD u Evropi ili Aziji, one su prisiljene da prema Sovjetskom Savezu vode što obazriviju politiku, budući da su u bilo kakvom sukobu one očito najizloženije. Upravo su to činioci koji također objašnjavaju da je 1960-tih godina došlo ne samo do značajnijih približavanja između SSSR-a, Turske i Perzije s obzirom na političke odnose i osobito na gospodarsku suradnju (vanjska trgovina, investicioni radovi), nego i do pomalo bizarne vojne situacije koju najbolje ilustrira primjer Irana: on dobiva oružje i sa Zapada i s Istoka, iako je član zapadne vojne organizacije.

b) Teritorijalno odjeljivanje Sovjetskog Saveza i arapskog svijeta. Pored navedenog, MEDO-pakt bi po svojoj geografskoj lokaciji morao upotpuniti još jedan širi politički zadatak — tj. odijeliti Sovjetski Savez od njegovih potencijalnih arapskih saveznika, pogotovu u uvjetima jačanja arapskog nacionalizma ili sve jače afirmacije politike nesvrstavanja u pojedinih arapskih država (UAR) koje, unatoč težnji k nesvrstavanju, zbog svoje kolonijalne prošlosti i opće političke situacije mogu naći

¹³ U Evropi SSSR ima s NATO-paktom samo jedan dužinski vrlo mali granični kontakt, i to s Norveškom. Ukupna dužina granične linije SSSR-a s Turskom i Iranom iznosi 2352 km, a s Norveškom samo 196 km.

saveznike upravo na Istoku. A navedena svrha teritorijalnog odjeljivanja tih dvaju prostora — sovjetskog i arapskog — jedino može biti ispunjena u ovoj zoni; te su činjenice 1950-tih i početkom 1960-tih godina bile utoliko značajnije što SSSR još nije bio afirmirana pogonska sila pa je formiranje kontinentalnih barijera bilo i smislenije nego danas.¹⁴ Za ispunjenje navedene svrhe važno je bilo uključivanje Iraka u zapadnu vojnu organizaciju. On je time postao prva zemlja Arapske lige koja se povezala s obranom Zapada, što je posebno važno zbog toga, jer je Irak Sovjetskom Savezu teritorijalno najbliža arapska država.

c) **Protukurdska orijentacija.** Osim globalno-strateških, MEDO (i CENTO) pakt ima i druge unutrašnje, ali isto tako vojne ciljeve. Slično kao i u slučaju predratnog SADABAD-pakta, i on je dijelom usmjeren protiv oslobodilačke borbe kurdskog stanovništva, čiji je teritorijalni raspored takav da zbog graničnog položaja mora angažirati pažnju i Turske, i Iraka, i Perzije. Zato je jedna od prvih važnijih zajedničkih akcija članica MEDO-pakta i bila perzijsko-iračka operacija protiv Kurda u Đavanroundisu. Kurdi posve opravdano smatraju da su i MEDO i CENTO-pakt upereni protiv njihove oslobodilačke borbe, budući da i članice pakta i zapadne sile ne mogu dopustiti postojanje jedne fragilne zone u području koje se mora odlikovati vojnom i političkom stabilnošću s obzirom na svoju funkciju okruženja. Razumljivo da se poslije povlačenja Iraka iz pakta i njegovih izgleda sve uspješnijih sporazumijevanja s Kurdima situacija za ove posljednje bitno poboljšala. Međutim, u tursko-perzijskoj graničnoj zoni MEDO-pakt zadržava u odnosu prema kurdskom stanovništvu svoje stare ciljeve.

d) **Problemi sovjetske interesne sfere.** Iako se protukurdska orijentacija i MEDO-a (i CENTO-a) može zaista shvatiti samo kao jedan način razriješavanja vlastitih unutrašnjih graničnih i teritorijalnih pitanja, takva orijentacija ima i mnogo šire značenje. Ovdje se radi o postojanju jedne potencijalno fragilne zone između južnih granica SSSR-a i Mezopotamije, odnosno vrha Perzijskog zaljeva. Idući od sjevera prema jugu, ova fragilna zona uključuje prostor Armenije, Azerbejdžana, Kurdistana, Šeikata i neutralnih zona u Perzijskom zaljevu. Područje turske Armenije, tursko-perzijsko-iračkog Kurdistana i perzijskog Azerbejdžana omogućavalo je sovjetskoj Rusiji i SSSR-u i poslije I i poslije II svjetskog rata da se umiješa u politički život tih prostora pomažući njihove više nego opravdane nacionalno-oslobodilačke aspiracije. Vojnom i političkom pomoći sjeverni bi susjed mogao formirati interesnu sferu putem koje bi mogao postići nekoliko važnih strateških ciljeva: a) prekinuti okruženje između Turske i Perzije, b) približiti se arapskim partnerima, c) naftnoj zoni, d) i Perzijskom zaljevu. Posebno značenje imao bi u tome ekstremistički shvaćen teritorij Kurdistana, koji u perzijskom Kuzistanu

¹⁴ Razumljivo da je danas ovakav način gledanja manje značajan budući da Sovjetski Savez može svojom jakom mediteranskom flotom lako doprijeti do arapskih zemalja, i da je pojava sovjetske flote u Sredozemlju već toliko uobičajena da se SSSR na komercijalnoj osnovi može služiti i Maltom kao remontnom bazom.

dopire do mora¹⁵. Ne zaboravljajući objektivne zahtjeve Kurda za vlastitom državnošću, bilo bi lako očekivati prosovjetsku ili nesvrstanu orijentaciju nove državne tvorevine. Time bi SSSR uvelike ispunio tradicionalne ciljeve¹⁶, iz čega razumljivo slijedi da u odnosu prema kurdskom pitanju MEDO (dakle u okviru strategije Zapada) ne rješava samo unutrašnja politička i granična pitanja nego i šire globalne odnose.

e) **Okruženje Sirije.** Već je spomenuto da je funkcija globalnog okruženja MEDO i CENTO-pakta jedna od najvažnijih u vezi sa sovjetskim strateškim relacijama. S pripadnošću Iraka MEDO-paktu uloga se okruženja očito naglašava, a značenje participacije jedne arapske zemlje ne može se previdjeti. Međutim, takvim članstvom pakta i njegovim teritorijalnim rasporedom MEDO je vršio važnu ulogu i lokalnog okruženja, iako je ona zbog prostornih odnosa mogla biti samo djelomično ispunjena — naime, Turska i Irak bitno su pridonosili okruženju Sirije. S druge strane istu su ulogu odigrali Izrael, pa čak i Jordan; time je Sirija bila kontinentalno totalno odijeljena od Egipta kao svog glavnog bliskoistočnog partnera. Zbog toga su Egipat i Sirija praktički međusobno mogli komunicirati samo morskim putem, što je posve neprimjereno za zemlje koje nisu jače pomorski orijentirane. Razumljivo da su uz ostale divergentne činjenice i procese i ove činjenice otežavale egipatsko-sirijsku suradnju.

f) **Teritorijalne i organizacione veze NATO i CENTO-pakta.** Članice CENTO-pakta, a pogotovu Turska, ispunjavaju bitnu ulogu povezivanja ostalih zapadnih vojnih organizacija u zoni Rimlanda. Turska je kao članica i NATO-pakta teritorijalni i organizacioni spoj MEDO (CENTO) i NATO-pakta, a ista je uloga Pakistana ko spojnice MEDO (CENTO) i SEATO-pakta. Dvostruka pripadnost pojedinih država vojnim paktovima jasno ukazuje na težnju Zapada da u skladu sa Spykmanovim tezama o ulozi Rimlanda u globalnoj strategiji vojno-politički što bolje učvrsti ovu najdužu, iako ne i posve kontinuiranu zonu svjetskog okruženja.^{16a}

g) **MEDO i unutrašnji odnosi država članica.** Unutrašnja pitanja međusobnih odnosa zemalja MEDO-pakta očito su slabila kohezivni

¹⁵ Kurdski ekstremisti pribrajaju i područje perzijskog Luristana i Kuzistana s Lurima i Bahtiarima vlastitom etnikom.

¹⁶ Težnje tradicionalnog širenja Rusije prema Tjesnacima, Kaspiju i Perzijskom zaljevu dobro su poznate, a njihovo potvrđivanje moguće je ilustrirati i primjerima iz prve polovice XX stoljeća. U skladu s istovrsnim naporima svih država koje su uspjele prodrijeti ili se približiti kontinentalnom čvorištu između Crnog mora, Kaspija, Sredozemlja i Perzijskog zaljeva, i sjeverni je susjed nastojao ostvariti participaciju na što širim obalnim fasadama, ipak treba spomenuti i određena teritorijalna povlačenja-ugovorom u Karsu 1921. godine Sovjetska je Rusija vratila Ardahan i Kars Turskoj ali ipak zadržala zonu Batumija. Godine 1927. SSSR je vratio Perziji luku Enzeli (Pahlavi), zadržavši ipak Lenkoran i fiksirajući graničnu liniju na međi planinskog perzijskog i nizinskog sovjetskog Azerbejdžana.

^{16a} Prema Spykmanu dominacija u Rimlandu jedan je od najvažnijih faktora ostvarenja svjetskog političkog utjecaja.

karakter ove organizacije — u tome je problem Kurdistanu sigurno bio na prvom mjestu. Ali ne treba previdjeti ni iračno-perzijske nespornosti oko granice¹⁷, pogotovu u zoni ušća Šat el Araba; isto tako odlučno značenje ima pakistansko-afganistanski sukob oko Puštunistana, koji također ukazuje da se interesi MEDO-pakta i pojedinih članica moraju i te kako orijentirati i prema nizu najozbiljnijih unutrašnjih pitanja, što dakako odudara od njegovih osnovnih globalnih ciljeva. Međutim, istupanjem Iraka prilike su se za CENTO-pakt znatno poboljšale — sada definitivno otpadaju oni problemi koje uvijek može aktivirati Irak svojim ambicijama prema Kuvaitu i obim južnim neutralnim zonama. Ako se tome dodaju i perspektive rješenja kurdskog pitanja, pa makar i u najnepovoljnijem smislu, tj. pacifikacijom, stanje koje rezultira očito se može definirati kao postizavanje većeg stupnja unutrašnje kohezije.

h) MEDO i osiguranje naftne zone. Osim funkcija formiranja barijere između SSSR-a i arapskih zemalja, zona MEDO-pakta također ima ulogu da što više izolira Sovjetski Savez od naftonosnih područja na Bliskom i Srednjem istoku. Tu je sigurno najznačajniji aspekt raznolikih ciljeva zapadnih vojnih organizacija ovog prostora — od ukupno 1.905.000.000 mil. t. nafte proizvedene u svijetu 1968. godine, otpadalo je na Irak 74.000.000 t, Iran 140.000.000 i Kuvait 125.000.000 t (ukupno 339.000.000 t). Jedan od najvitalnijih dugoročnih ciljeva Zapada jest težnja da u najvećoj mogućoj mjeri za sebe osigura ovu proizvodnju i rezerve nafte — i to utoliko više što se pretpostavlja da će 1980-tih godina Sovjetski Savez postati neto-uvoznik nafte.¹⁸ Razumljivo je stoga da će uloga CENTO-pakta s vremenom očito porasti — to je još jedan činilac koji umanjuje značenje povremenih približavanja i sporazumijevanja među dvjema svjetskim silama.

U odnosu prema pitanjima proizvodnje, osobito prijevoza nafte, CENTO ima zadatak da ispuni još jedno osiguranje — naime, za zapadne zemlje velik problem može predstavljati cjevovodni transport nafte do Mediterana, budući da svi naftovodi tranzitiraju preko teritorija arapskih država¹⁹. S tim u vezi već se više puta postavilo pitanje izgradnje jednog nearapskog naftovoda, koji bi preko planinske zone zapadne Perzije i Turske, zaobilazno, mimoilazeći Irak i Siriju, povezivao perzijska naftonosna polja sa Sredozemljem. Vidljivo je da bi navedenom trasom naftovod prelazio upravo kroz središnji dio kurdskog etnikuma, a u uvjetima neriješenih unutrašnjih pitanja vezanih uz kurdsku autonomiju ili neza-

¹⁷ Vidi o tome više u radu V. J. Seviana: »The evolution of the boundary between Irak and Iran« (C. A. Fisher, editor »Essays in political geography.« »Methuen and Co.«, London, 1968. str. 211—225.

¹⁸ Uvoz nafte i plina s Bliskog i Srednjeg istoka također će biti karakteristika sovjetske naftne privrede i u 1970-tim godinama, što još uvijek ne znači da će u ovom desetljeću SSSR prestati biti neto-izvoznik.

¹⁹ To je pitanje naglašeno činjenicom što je Sueski kanal zatvoren, a okoafrički je prijevoz nafte, unatoč relativno malim troškovima, zbog upotrebe supertankera, ipak nepovoljna karakteristika za odvijanje jedne racionalne ekonomike, ako bi se sadašnje stanje moralo prihvatiti kao trajno.

visnost očito se upotreba ovakve trase pokazuje nepovoljnom za naftne kompanije, a uloga CENTO-pakta u odnosu prema problemu Kurdistana naglašava se i nesumnjivom potrebom da se putem samog pakta osigura funkcioniranje jedinog potencijalnog nearapskog naftovoda u ovom prostoru.²⁰

POSLJEDICE ISTUPANJA IRAKA IZ MEDO-PAKTA

Po svom središnjem geografskom položaju, participacijom u najvažnijem dijelu Plodnog polumjeseca i izlaskom na Perzijski zaljev, Irak je zaista najvažnije geostrateško čvorište Bliskog i Srednjeg istoka. Pored toga Irak je jedno od najvažnijih naftonosnih područja svijeta i žitnica ove zone, gdje je moguća i tehnika suhog ratarenja, i svjetski proizvođač i izvoznik datulja²¹. U međunarodnim odnosima Irak je, bez obzira na promjene režima, često bio vrlo aktivan — godine 1945. on je bio među osnivačima Arapske lige, a godine 1965. među osnivačima »Arapskog zajedničkog tržišta«.

Jedna je od osnovnih karakteristika svake vojno-blokovske organizacije njezina težnja da u svoj okvir privuče što veći broj ekonomski što jačih i teritorijalno što većih partnera. Razlozi su za to mnogobrojni i razumljivi pa ih ne treba posebno naglašavati — spominjemo samo one koji su prostorno (dakle geografski i geostrateški) najizrazitiji; radi se o ponekad vrlo značajnom povećavanju teritorija i dosljedno tome dubine ratišta, i uključivanju i onih ključnih prostora ili tačaka odlučnih za kontrolu većih susjednih regionalnih cjelina ili čak globalno-strateških odnosa. S druge strane, i u pojedinim susjednih država javlja se težnja da se priključe nekoj vojno-blokovskoj organizaciji — uz političke i vojne interese, kao primarne, treba istaknuti i tendenciju na kojoj osobito inzistiraju ekonomski slabije razvijeni partneri — uvijek je jasno izraženo htijenje da vojne organizacije što jače razvijaju i gospodarsku suradnju i potaknu ekonomski razvoj.

Razumljivo je, stoga, da napuštanje članstva u vojnim organizacijama od pojedinih država pogađa u prvom redu sam vojno-politički blok, ali i za odgovarajuću državu može imati negativnih, i to prvenstveno ekonomski, negativnih posljedica.

Sve ove različite aspekte potrebno je analizirati i u vezi s MEDO-paktom budući da je 1958. godine (odnosno 1959. godine) Irak istupio iz njegova okvira.

Geostrateški aspekti istupanja Iraka iz pakta impliciraju nekoliko važnih karakteristika:

1) S obzirom na relativno veliko prostranstvo Iraka (434.924 km²), ukupni je teritorij cijelog bloka znatno smanjen, i to na 3,232.053 km²

²⁰ Postoji na Blistoku doduše još jedan nearapski naftovod, i to u Izraelu, između Eilata i Haife, ali njegov je kapacitet isuviše malen da bi danas mogao odigrati važniju ulogu.

²¹ Gledano povijesno, prihvatljiva nam je zato teza da se i Edenski vrt najvjerojatnije nalazio u Iraku.

Međutim, pored toga kvantitativnog aspekta važniji su neki drugi: bitno je smanjena dubina ratišta — dok je nekada između Džulfe na sovjetsko-perzijskoj granici i iračko-saudijske neutralne zone ona iznosila približno 1100 km, koja je udaljenost očito relevantna u suvremenim tehničkim uvjetima, pogotovu ako se uzme u obzir planinski i izolacioni karakter reljefa općenito. Gubitkom iračkog teritorija dubina je ratišta (također na navedenom profilu) smanjena na približno 350 km — razlika je očita i za CENTO-pakt sigurno nije povoljna; međutim, spomenuti izolacioni karakter planinskog prostora donekle kompenzira negativnosti ovako drastično smanjenih udaljenosti.

To znači da je mogućnost tamponske uloge CENTO-pakta ovdje znatno umanjena; ujedno, time se ovaj sektor okruženja uvrstio među one koji se odlikuju vrlo malom širinom, što znači formirana je još jedna relativno slabija karika u prostoru okruženja u zoni Rimlanda. Time se karakteristikama okruženja dodaje i jedna nova — nesamo da područje okruženja nije teritorijalno kontinuirano nego ima i povećani broj dimenzijama relativno vrlo uskih sektora, koji inače čine spomenuto okruženje.

2) Gubitak Iraka rezultira i drugim značajnim posljedicama — time jedna zapadna blokovska organizacija gubi jedan od najvažnijih tranzitnih pravaca između Sredozemlja i Perzijskog zaljeva, tj. mezopotamski koridor, povijesno i danas odlučnu prometnicu smještenu između arapske pustinje i sjeverne planinske zone Blistoka; preko Iraka gubi se jedna od mogućnosti izlaska na Perzijski zaljev, tj. jedan od tri željeznička terminusa koji završavaju na obali ili u obalskoj zoni. Iako Zapadu ostaje i dalje široka mogućnost participacije na maritimnoj fasadi Perzijskog zaljeva preko iranskog teritorija, ipak sve to ima veliko značenje, pogotovu ako se podsjeti na predviđeno britansko vojno dezanžiranje u zoni istočno od Sueskog kanala (1971).

3) Posebno značenje ima istupanje Iraka u odnosu prema akcentuiranju fragilnosti tursko-perzijsko-iračke granične kontaktne zone, s obzirom na kurdski problem, kao i uvijek moguće aktiviranje nesporazuma oko pripadnosti perzijskog Azerbejdžana. Problemi vezani uz ovo granično područje ubrajaju se među najvažnije i što se tiče unutrašnjih prilika pojedinih država (Irak) i međusobnih odnosa (granična pitanja Iraka i Perzije). Dakle istupanje Iraka oslabilo je MEDO-pakt upravo na onom mjestu gdje on ionako trpi od važnih unutrašnjih problema i napetosti. A za rješenje kurdskog pitanja treba se podsjetiti i na predratni SADABAD-pakt koji je kao jedan od svojih važnih ciljeva imao koordiniranje akcija protiv oslobodilačke borbe kurdskog naroda. Istupanje Iraka iz Bagdadskog pakta omogućilo je, dakle, uspješniju borbu Kurda, što znači da je pridonijelo slabljenju blokovske zone budući da je putem afirmacije kurdske autonomije ili nezavisnosti ovdje moguć direktni ili indirektni utjecaj Sovjetskog Saveza, koji u formiranju novih država na ovom području s pravom vidi i nove snage koje će se odupirati sadašnjoj vojno-blokovskoj organizaciji i time slabiti ranije spomenute funkcije okruženja — s eventualnom pojavom nove kurdske države još bi na jednom mjestu bilo prekinuto okruženje, a Sovjetski Savez još bi se više približio arapskim državama i Perzijskom zaljevu.

Međutim, iračko napuštanje Bagdadskog pakta nije se u svemu negativno odrazilo jer nije moglo uzrokovati i posvemašnji prekid okruženja — tj. nije došlo do teritorijalnog diskontinuiteta, budući da je i dalje zadržan direktni granični kontakt između Turske i Perzije (dužina njihove međusobne granične linije iznosi 370 km).

ZNAČENJE AFGANISTANA KAO TAMPONSKE DRŽAVE

Postojanje jedne vojnoblokovske organizacije u ovom dijelu Rimlanda, njezina deklarirana obrambena svrha, kao i već navedene karakteristike direktnog graničnog kontakta sa Sovjetskim Savezom uvjetuju da se posebno naglase eventualno postojanje tamponskih država i njihova vanjskopolitička orijentacija. Očito je da egzistencija tamponskih država ima svoj najveći smisao, a uz najveće moguće pozitivne efekte, upravo u zoni Rimlanda. Zato treba osobito istaknuti ulogu Afganistana, tradicionalno izrazito tamponske zemlje ovog prostora.²²

Njezina vanjskopolitička orijentacija, usmjerena prema nesvrstavanju i dobrosusjedskim odnosima, jasno ukazuje na sve nerealnosti deklariranih pretpostavki i MEDO i CENTO-pakta kao njegova nasljednika. Afganistan direktno graniči sa Sovjetskim Savezom, a dijelom ima stanovništvo istovrsno onom u SSSR-u (Turkmeni, Uzbeci, Tadžici). Osim toga Afganistan nema izlaza na more, što znači da je njegova političko-ekonomska situacija još teža, budući da teže može računati na prekomorska savezništva i preuzimanje »obaveza« i da je dosljedno tome izloženiji velikom sjevernom susjedu. Afganistan i direktno graniči sa Sovjetskim Savezom, s kojim, u usporedbi s Perzijom i Turskom, ima i najdužu graničnu liniju (1940 km). Također Afganistan graniči s NR Kinom, što bi u zapadnjačkoj interpretaciji moralo predstavljati znatnu potencijalnu opasnost.

Međutim, egzistencija Afganistana i njegova vanjska politika nisu u znaku presije od navedenih opasnosti, nego upravo obratno — gospodarska suradnja sa SSSR-om sve se jače razvija, a mogućnost slobodne vanjsko-političke orijentacije odražava se u prihvaćanju politike nesvrstavanja; pored toga sređena su i granična pitanja — sa Sovjetskim Savezom 1946. godine, odnosno 1948. godine (delimitacija i demarkacija) i NR Kinom — 1963, odnosno 1964. godine. Suprotno tome niz ozbiljnih problema s kojima se susreće Afganistan odnosi se upravo na južne blokovske susjede, u prvom redu na zapadni Pakistan — dugotrajni problem pripadnosti stočarskog Puštunistana i povremeni prekidi i onemogućavanje afganistanskog trgovačkog tranzita preko Karačija dovoljno su poznati.

Afganistan kao nesvrstana tamponska država ima u geostrateškim odnosima ovog prostora veliko značenje i za jednu i za drugu stranu, tj. i SSSR i CENTO-pakt, povoljno je da je time barem na jednom

²² Misli se tu ne samo na provinciju Wakhan nego i na Afganistan u cjelini.

sektoru izbjegnute direktni granični kontakt. Međutim, s obzirom na kontinentalnu zatvorenost Afganistana i njegove sukobe s Pakistanom, očito je SSSR u određenoj prednosti budući da spomenuti činioци sami po sebi prisiljavaju Afganistan da se gospodarski što jače povezuje sa Sovjetskim Savezom.

Zaključak. Postojanje, ciljevi i funkcije regionalnih vojnih organizacija razumljiv su izraz današnjih neriješenih pitanja o odnosima Istoka i Zapada. Ipak, uz njihovu egzistenciju i jačanje nije moguće predvidjeti i pokušaje sporazumijevanja između velikih sila, koji današnjim vojnim blokovima očito mogu umanjiti značenje. Međutim, u doglednoj perspektivi nije moguće govoriti o bitnijem opadanju važnosti ili čak raspuštanju vojnih blokova, i to u prvom redu zbog dvaju razloga: — prvo, čak i u slučaju da vojni blokovi postanu nepotrebni njihovo će održavanje biti sigurno zajamčeno interesima svih onih krugova (državnih, birokratskih, militarističkih i ekonomskih) koji u egzistenciji blokova, afirmaciji militarističkog mentaliteta i specifične potrošnje vide najsigurniji izraz potvrđivanja vlastite volje za moći i gospodarskog prosperiteta; i drugo — vojni će se blokovi zadržati dalje i stoga što se u suvremenim prilikama više ne radi samo o tome da je potrebno utvrđivati odnose između dviju vodećih supersila, nego i zbog toga što s pojavom NR Kine kao raketno-nuklearne sile — budući globalno strateški odnosi postaju ne samo složeniji nego i teško predvidivi.

GEOSTRATEGIC CHARACTERISTICS OF RIMLAND ON THE TERRITORY OF THE CENTO-PACT

Summary

The existence, goals and functions of regional military organizations are an understandable expression of the present unsettled questions in the relations between the East and the West. Nevertheless, besides their existence and strengthening it is not possible to foresee also the attempts of agreements between the existing great powers which can diminish the importance of the present military blocs. Meanwhile, in the near future it is not possible to speak about a more considerable diminishing of the importance or even dissolution of military blocs, in the first place for two reasons: first, even in the case that military blocs become unnecessary, their existence will be guaranteed by the interests of all those circles (of states, bureaucratic, militaristic, and economic) which in the existence of blocs, affirmation of militaristic mentality and specific consumption can see the surest expression of confirmation of their own want for power and economic prosperity; and second; military blocs will remain further on also because in the contemporary situation it is no more a question of the necessity for establishing the relations between the two guiding super-powers, but also because of the reason that by the appearance of the P.R. of China as a rocket-nuclear power, the future global strategic relations become not only more complex, but also difficult to be foreseen.

One of the most important western regional military organizations on the territory of the Near and Middle is represented by the CENTO Pact, the continuation of the former Sadabad and MEDO (Bagdad) pact. The framework wherein it acts and its characteristics can be shortly summarized as follows:

1) In the process of the cutting of the political map of the world the regional organizations of economic and military character are an expression of general tendencies of a stronger global connection of the world.

2) By the development of the contemporary political situation and international relations military blocs achieve more and more importance in spite of some attempts of agreements among great powers; reasons for that lie in the appearance of the Chinese factor but also in the fear of financial-political circles that by the weakening or dissolution of block they could lose their social influence and economic profits.

3) Fundamental geostrategic characteristics and advantages of the CENTO Pact follow out of its location in Rimland and the function of surrounding.

4) In the formation of the CENTO Pact it is important to emphasize that on this territory exists the tradition of military-political connection (the SADABAD Pact in 1937).

5) Natural geographic basis is favourable to the functions of the CENTO Pact as a military organization; in the first place it relates to the relief, the form of the state territory and the length of the pact zone; the participation on seas is also a suitable factor with regard to the possibility of taking over some obligations from the side of some overseas countries.

6) The largeness of a territory may be suitable for the role of the depth of warfield, although it is not neglect the problems which appeared after the retirement of Iraq.

7) Direct boundary contacts among member states suit to the functions of the pact.

8) Essential role is performed by the pact in the relation to the territorial separation of the Soviet Union from the important petrol zone and their present and potential Arabic allies.

9) Similar as the SADABAD Pact the CENTO is oriented against the Kurds; the establishment of independent Kurdistan on the frontiers of Iraq, Persia and Turkey could mean the broadening of the Soviet interest sphere; especially if also problems of Persian Azerbaidzhan are taken into consideration; it is sure that for the USSR it may be suitable to be formed a fragile zone between Small Khakass and the peak of the Persian Bay.

10) The MEDO Pact performed also the functions of partial surrounding of Syria;

11) Both the MEDO and the CENTO pacts are of decisive importance for the territorial and organizational connecting of the NATO and SEATO pacts as well as in the contribution of internal political cohesion of the Near-Eastern and Middle-Eastern zones themselves.

12) At the end, geopolitical and geostrategic aspects of the withdrawal of Iraq from the MEDO Pact are specially considered, as well as the importance of neighbouring Afganistan as a single tampon state on that territory,

(Translated by S. Paleček)